http://www.etnolog.org.ua

УДК 7.072.2Тар:7.071.1Нар

СТАТТЯ СТЕФАНА ТАРАНУШЕНКА З НАРБУТІВСЬКОГО ЗБІРНИКА: КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ

Ірина Ходак

Передмова до публікації тексту статті С. Таранушенка «Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута» (1928) висвітлює основні історичні обставини його написання та загальні характеристики змісту.
Ключові слова: Георгій Нарбут, Стефан Таранушенко, українське мистецтво, ксилографія, тип, портрет, народний живопис, архітектура.

Предисловие к публикации текста статьи С. Таранушенко «Мотивы старого украинского искусства в произведениях Нарбута» (1928) освещает основные исторические обстоятельства его написания и общие характеристики содержания.
Ключевые слова: Георгий Нарбут, Стефан Таранушенко, украинское искусство, ксилография, тип, портрет, народная живопись, архитектура.

The preface to publishing the text of the Taranushenko's article *Motifs of Ancient Ukrainian Art in the Works of Narbut* (1928) covers the main historical circumstances attending its writing and general characteristics of its content.
Keywords: Heorhiy Narbut, Stefan Taranushenko, Ukrainian art, woodcut, type, portrait, folk painting, architecture.

В історії українського мистецтва навряд чи знайдеться інший художник, крім Георгія Нарбута, до вшанування пам'яті якого сучасники доклали б стільки зусиль. Якщо звернутися винятково до київської історії пошанування мистця, то маємо констатувати, що вже за кілька місяців після його смерті – 23 липня 1920 року – Українська державна академія мистецтва скликала професорів і академіків на засідання Ради академії та Ради мистецтва для обговорення питання про організацію виставки творів свого спочилого ректора [20]. Складна соціально-політична ситуація та брак фінансування на кілька років відтермінували згадану імпрезу. Справа зрушила лише 1924 року, коли було створено комітет з організації виставки художника у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка, до складу якого ввійшли Андрій Винницький (голова), Федір Ернст (секретар), Віра Нарбут, Антін Середа, Данило Щербаківський і Ярослав Стешенко (останній – з 1925 р.) [6, с. 8]. Завдяки натхненній праці ентузіастів 26 вересня 1926 року в музеї відкрили масштабну виставку Г. Нарбута, у чотирьох розділах якої було представлено близько п'ятисот оригінальних творів, понад двісті оформлених ним видань, праці, що містили статті чи згадки про майстра та репродукції його творів, а також світлини й особисті речі [6, с. 89–164]. Вона значно перевищувала за обсягом петроградську виставку мистця, організовану 1922 року в Державному Російському музеї, й уперше познайомила широкий загал з найменш знаним – «київським» – періодом його творчості. Організатори виставки також подбали про видання ошатного каталогу, що, крім реєстру експонатів, містив розлогий нарис Ф. Ернста «Георгій Нарбут. Життя і творчість» та укладений Ярославом Стешенком покажчик «Література про Г. І. Нарбута» [6].

Ще за життя художника видавниче товариство «Друкарь», у діяльності якого він брав активну участь, планувало видати монографію про нього в серії «Українське мистецтво» [3, с. 581] (в одному з начерків плану популярних видань про вітчизняних художників автором цієї книжки названо

http://www.etnolog.org.ua

Миколу Бурачека [16, арк. 10]). Після смерті Г. Нарбута це стало справою честі для його колег та друзів. У 1923 році випустити у світ ілюстрований збірник пам'яті художника обсягом 17–18 друкованих аркушів планувало видавництво «Книгоспілка», уклавши із цією метою угоду з редакційною колегією, до складу якої ввійшли Федір Ернст, Олександр Вайсблат, Антін Середа та Данило Щербаківський. Невдовзі виданням збірника заопікувалося Державне видавництво України, а на завершальному етапі – створене 1932 року видавництво «Мистецтво» [3, с. 581–588]. Історія підготовки цієї праці, детально описана Сергієм Білоконем, типова для вітчизняного мистецтвознавства 1920-х – початку 1930-х років: спочатку брак коштів, потім залучення до складу редколегії чи авторського колективу партійних комісарів на кшталт Івана Врони, цензурні втручання в зміст окремих статей, зміна структури збірника й вилучення політично неблагонадійних розвідок, зрештою, арешти авторів та знищення накладу вже віддрукованих матеріалів [1].

На щастя, підготовлені для збірника аналітичні розвідки та спогади про Г. Нарбута (рукописні та / чи машинописні варіанти українською та / чи російською мовами, часом перекладені українською матеріали ленінградських дослідників) збереглися в кількох архівах, насамперед в особовому фонді Ф. Ернста в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ), серед них – «Нарбут-акварелiст» Всеволода Воїнова [5], «Творчість Г. І. Нарбута», «Обкладинки Нарбута», «Книжкові знаки Нарбута» і «Сильвети Нарбута» Еріха Голлербаха [9–12], «Рисунок Нарбута» Дмитра Мітрохіна [23], «Г. І. Нарбут та його книги для дітей» Петра Нерадовського [25], «Місце Нарбута в українському мистецтві» Степана Яремича [34], «Нарбут як геральдичний митець» Владислава Лукомського [21], «Нарбут в Українській академії мистецтва» Василя Кричевського [19], «Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута» Стефана Таранушенка [31], «Про Нарбута» Мстислава Добужинського [13], «Меморіальна графіка Г. Нарбута» Володимира Січинського [28], «Єгор Іванович Нарбут» Сергія Трійницького [32], «Спогади про Г. І. Нарбута» Ольги Карпеко (Глеваської) [18] та автобіографічні нотатки самого мистця [24]. До них слід додати частину верстки Нарбутівського збірника зі статтею «Георгій Нарбут. Життя – творчість» Ф. Ернста [15].

Низку матеріалів ленінградських дослідників, підготовлених для Нарбутівського збірника («Нарбут як геральдичний художник» історика-геральдиста В. Лукомського, «Нарбут і його книги для дітей» завідувача художнього відділу Державного Російського музею П. Нерадовського, «Про рисунок Нарбута» графіка Д. Мітрохіна, «Місце Нарбута в українському мистецтві» співробітника Державного Ермітажу С. Яремича та спогади директора Державного Ермітажу С. Трійницького), було зачитано на присвячених художнику прилюдних засіданнях комісії мистецтва книги Українського наукового інституту книгознавства (далі – УНІК), що відбулися 21 листопада 1926 року та 21 січня й 27 травня 1927 року за участю від п'ятдесяти до півтори сотні осіб [26, арк. 19, 25; 27, арк. 8]. Разом зі згаданими матеріалами присутні заслухали доповіді «Г. Нарбут і сучасна книжна графіка» та «Підсумки виставки Нарбута» Ф. Ернста, а також спогади про художника Юхима Михайліва, Павла Балицького, Миколи Бурачека, Миколи Зерова та Стефана Таранушенка, більшість яких було опубліковано в друкованому органі УНІКу – журналі «Бібліологічні вісті» [1; 4; 17; 22; 30], як і дві нарбутознавчі статті Е. Голлербаха [7; 8].

Доповідь харківського історика мистецтва, директора тодішнього столичного Музею українського мистецтва С. Таранушенка «Згадка про Г. Нарбута» було зачитано автором 22 листопада 1926 року на семінарі з українського мистецтва в музеї, який він очолював, 21 січня 1927 року – на засіданні комісії мистецтва книги УНІКу і вже по тому опубліковано в «Бібліологічних вістях» [30]. На відміну від більшості авторів статей і спогадів про Г. Нарбута, харків'янин не міг похвалитися тривалим знайомством чи дружбою з ним. Його зустрічі з художником

http://www.etnolog.org.ua

обмежувалися кількома травневими днями 1919 року, коли під час відрядження до Києва він зупинився в помешканні Вадима Модзалевського й Г. Нарбута в Георгіївському завулку, 11, отримавши можливість зануритися в атмосферу «одного з центрів мистецького й наукового життя Києва», спостерігати за роботою художника, який, зокрема, увічнив харківського гостя в трьох сильветах, дві з яких той отримав у подарунок напередодні від'їзду з Києва [30].

У 1927 році саме С. Таранушенку замовили написати для Нарбутівського збірника статтю «Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута» [2] [31]. Первісно цю тему закріпили за Д. Щербаківським, який належав до кола найближчих приятелів мистця упродовж «київського» періоду його життя і брав активну участь у вшануванні його пам'яті, зокрема організації виставки у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка та підготовці розглядуваного збірника. На жаль, до своєї трагічної загибелі 6 червня 1927 року дослідник не встиг завершити статтю, хоча численні нотатки до неї збереглися в його архіві [33, с. 328–329].

С. Таранушенко – один з провідних знавців давнього і народного українського мистецтва – до написання такої розвідки надавався якнайкраще, що засвідчив оперативно підготовлений ним текст (машинопис, який міститься в архіві Ф. Ернста, датовано 15 січня 1928 року [31]).

Як слушно зауважив на початку статті автор, петроградська (1922) і київська (1926) виставки досить повно продемонстрували творчий доробок художника і стимулювали його всебічне дослідження, у ході якого насамперед потрібно було «перевести докладний аналіз формальної мови його праць, визначити основні риси його стилю та виявити мистецькі засоби, що забезпечили могутній вплив його творам» [31, арк. 1–2]. Власну розвідку С. Таранушенко розглядав як один з підготовчих етапів до такої узагальнюючої студії. Зважаючи, що у двох розлогих розвідках Ф. Ернста [6, с. 11–86; 14] уже було зроблено спробу висвітлити «українську стихію» у творчості мистця та обумовити її джерела, дослідник основне місце відвів аналізу конкретних його робіт і виявленню їх прообразів в українському професійному та народному мистецтві – від рукописів і стародруків (включно зі шрифтами), тез, пам'яток архітектури, ікон, малярських і графічних портретів XVII–XVIII ст., народних картин «Козак-Мамай» до тканих виробів, дерев'яного різьблення, металопластики тощо. При цьому автор не обмежувався констатацією численних прообразів, які художник вивчав безпосередньо в місцях побутування, музейних колекціях чи підмічав у виданнях (скажімо, Шевченків малюнок «Богданова церква в Суботові» чи рисунки козацьких інсигній Василя Кричевського в «Ілюстрованій історії України» Михайла Грушевського). Він також відстежував формальні ознаки (компонування, колористики, ритміки), суголосні вітчизняній мистецькій традиції. Зрозуміло, що С. Таранушенко аналізував Нарбутовий доробок переважно «київського» періоду, хоча ранніх («петербурзьких / петроградських») творів також не оминув, наочно продемонструвавши, як мистець еволюціонував від «романтичного опоетизування української козацької старовини» [31, арк. 26] на чужині до «відродження характерних істотних формальних рис старого українського народнього мистецтва», уникаючи етнографізму, сліпої залежності від взірця, і «тим самим нав'язав пере[р]вану злочинною рукою нитку природного розвитку нашої мистецької культури» [31, арк. 10].

Розвідка С. Таранушенка публікується за машинописним примірником з правками та резолюцією «До друку» Ф. Ернста зі збереженням авторського правопису, пунктуацію осучаснено.

Примітки

[1] Найповніша з відомих нині версток збірника містила розвідки Ф. Ернста, С. Яремича, С. Таранушенка, П. Нерадовського та Д. Мітрохіна [3, с. 587–588].

[2] Варіант статті з назвою «До питання про творчий метод Г. Нарбута (В творчій лабораторії художника)» та ілюстративний матеріал до неї зберігається в особовому фонді автора в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) [29].

http://www.etnolog.org.ua

Джерела та література

1. *Балицький П.* Спогади про Нарбута / Павло Баліцький // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 52–57.

2. *Білокінь С.* В обороні української спадщини. Історик мистецтва Федір Ернст / Сергій Білокінь. – Київ, 2006. – 355 с.

3. *Білокінь С.* Про видання, заборонені на стадії верстки, або тиражі яких було знищено: (1920–1941) / Сергій Білокінь // До джерел : зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ ; Львів, 2004. – Т. 2. – С. 554–602.

4. *Бурачек М.* Спогади про Г. І. Нарбута / М. Бурачек // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 1. – С. 91–101.

5. *Воїнов В.* «Нарбут-акварелист». [1925]. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 229, арк. 1–5.

6. Георгій Нарбут: посмертна виставка творів / Всеукр. іст. музей ім. Т. Шевченка. – [Київ] : ДВУ, 1926. – 170 с. : іл.

7. *Голлербах Е.* Г. І. Нарбут як майстер обгортки / Е. Голлербах // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 36–41.

8. *Голлербах Е.* Книжні знаки Г. Нарбута / Е. Голлербах // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 42–45.

9. *Голлербах Е.* «Книжные знаки Нарбута». [1925]. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 232, арк. 1–6.

10. *Голлербах Е.* «Обложки Нарбута». [1925]. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 231, арк. 1–30.

11. *Голлербах Е.* «Силуэты Нарбута», «Сільвети Нарбута». 1928 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 242, арк. 1–31; спр. 243, арк. 1–6; спр. 244, арк. 1–17.

12. *Голлербах Е.* «Творчество Г. И. Нарбута». 1925 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 230, арк. 1–12.

13. *Добужинський М.* «О Нарбуте» (спогади). 1924 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 261, арк. 1–7.

14. *Ернст Ф.* Георгій Нарбут і нова українська книга / Федір Ернст // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 5–35.

15. *Ернст Ф.* Георгій Нарбут. Життя – творчість. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 605, арк. 1–12.

16. Звернення видавничого відділу видавничого товариства «Друкарь» до провідних мистецтвознавців з пропозицією підготувати монографії, нариси на пропоновані або обрані теми для серії «Українське мистецтво». Жовтень – листопад 1919 року. – ІР НБУВ, ф. 251, спр. 5, арк. 1–18.

17. *Зеров М.* Мої зустрічі з Г. І. Нарбутом / М. Зеров // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 1. – С. 102–105.

18. *Карпеко О.* «Воспоминания о Г. И. Нарбуте». – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 250, арк. 1–18.

19. *Кричевський В.* «Нарбут в Українській академії мистецтва». 1928 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 245, арк. 1–20; спр. 246, арк. 1–28.

20. Лист УДАМ до Д. Щербаківського. 21 липня 1920 року. – НА ІА НАНУ, ф. 9, спр. 167/96.

21. *Лукомський В.* Нарбут як геральдичний митець (з додатком). 1925, 1925–1928 роки. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 239, арк. 1–14; спр. 240, арк. 1–19.

22. *Михайлів Ю.* Фрагменти спогадів про Г. І. Нарбута / Юх. Михайлів // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 46–51.

23. *Мітрохін Д.* «Рисунок Нарбута». 1925 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 233, арк. 1–10; спр. 234, арк. 1–10.

24. *Нарбут Г.* Автобіографічні фрагменти. 1919, 1920 роки. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 259, арк. 1–19.

25. *Нерадовський П.* «Г. И. Нарбут и его книги для детей». 1925 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 235, арк. 1–19.

26. Протоколи комісії історії книги та комісії мистецтва книги УНІКу. 15 січня – 8 грудня 1927 року. – ІР НБУВ, ф. 47, спр. 85, арк. 1–30.

27. Протоколи № 1–3 засідань Комісії мистецтва книги УНІКу. 6 лютого – 21 листопада 1926 року. – ІР НБУВ, ф. 47, спр. 62, арк. 1–8.

28. *Січинський В.* Меморіальна графіка Г. Нарбута. [1925]. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 236, арк. 1–14.

29. *Таранушенко С.* До питання про творчий метод Г. Нарбута (В творчій лабораторії художника). Стаття, начерки до статті, ілюстративний матеріал. – ІР НБУВ, ф. 278, спр. 194, арк. 1–148.

30. *Таранушенко С.* Згадка про Г. Нарбута / Стефан Таранушенко // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 1. – С. 106–107.

31. *Таранушенко С.* Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута. 1928 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 247, арк. 1–54.

32. *Трійницький С.* «Єгор Іванович Нарбут» (спогади). 1925 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 262, арк. 1–12.

33. *Ходак І.* Данило Щербаківський і Георгій Нарбут / Ірина Ходак // Українська академія мистецтва : дослідн. та наук.-метод. праці. – Київ, 2006. – Вип. 13. – С. 319–333.

34. *Яремич С.* Місце Нарбута в українському мистецтві. 1925 рік. – АНФРФ ІМФЕ, ф. 13, спр. 237, арк. 1–10; спр. 238, арк. 1–19.

SUMMARY

The Taranushenko's article *Motifs of Ancient Ukrainian Art in the Works of Narbut* (1928) being here published in line with the typescript from the personal fund of Fedir Ernst was once meant for the Narbut Collection, whose printed materials were undone by reasons of ideology in the early 1930s. The authoress of the research while analyzing concrete works of the artist has detected the prototypes of their constituents in domestic professional and folk arts and followed the nature of transformations, as well as the composition, colour, and rhythmical features, which were in tune with the national artistic tradition.

Keywords: Heorhiy Narbut, Stefan Taranushenko, Ukrainian art, woodcut, type, portrait, folk painting, architecture.